

STOJAN T. TOMIĆ

POLITIČKA PARTICIPACIJA I KULTURA DRUŠTVA

— konstituiranje i testiranje hipoteza —

1. Svaki socijalni i politički sistem dio je kulture jednog društva. Politička participacija poseban je model odnosa, posebna vrsta procesa. Promatrano sa stanovišta procesa, politička participacija jest povezano djelovanje ljudi sračunato na izmjenu starijih stvari, prije svega na izmjenu sadržaja odluka (ili prijedloga odluka) političkih institucija na izmjenu sadržaja ekonomskog i socijalnog života uopće. U političkoj participaciji građani pokušavaju izmijeniti sistem interakcija na liniji politička vlast — građanin, politička vlast—čovjek.

Promatrano sa stanovišta odnosa, politička participacija jest poseban model izražavanja čovjeka i njegove suštine u političkim i socijalnim strukturama, poseban model izražavanja sadržaja političke participacije (na primjer na samoupravni ili na manje samoupravni način). Participacija kao odnos jest element kulture jednog društva (jer je svaki odnos kao **način** organizacije, izražavanja i djelovanja ljudskog bića konstitutivni element kulture). Politička participacija građana je, prema tome, poseban model odnosa, poseban element političke kulture jednog društva.

POLITIČKA I SOCIJALNA REVOLUCIJA, PARTICIPACIJA I KULTURA DRUŠTVA

2. Pretpostavka izvođenja i razvijanja političke, posebno socijalne revolucije je razaranje starih i usvajanje novih sadržaja i modela kulture. Spontano-racionalna, organizirana, dobrovoljna i svakodnevna politička participacija građana je pretpostavka političke i socijalne revolucije. Ovo je posebno važna pretpostavka socijalističke revolucije.

Pitanje:

Ako je ova hipoteza održiva bilo bi neophodno istraživati kako je ova pretpostavka funkcionirala u raznim ekološkim strukturama, u raznim kulturama, posebno i konkretno u raznim dijelovima Jugoslavije i u raznim fazama (prije 1941, 1941—1945, zatim

u periodu administrativnog i u periodu samoupravnog socijalizma). Koliko je meni poznato nisu do sada vršena sociološka i politička istraživanja ove vrste kod nas.

3. U toku narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Jugoslaviji konstituirani su i izvanredno funkcioni masovni participativni socijalni sistemi u kojima su ljudi **ne sredno i svakodnevno** tj. permanentno odlučivali, izvršavali ocjene i kontrolirali ponašanje političkih subjekata. Ovaj, u historijsko veoma originalan, participativni sistem konstituirao je i razvio elemente kulture: hrabrost, otvorenost, humanost (iako u suvremenim uslovima), neposrednost i sl. Posebno valja ukazati na pojedini radikalnog smanjenja socijalne distance između građana i političkih i vojnih institucija u toku narodnooslobodilačke borbe. U prethodnoj kulturi bila je i prevelika »tampon zona«, i prevelika jaza između građana i političkih institucija. Neposrednom i svakodnevnom političkom participacijom građana u toku revolucije smanjuju socijalnu distancu između objekta i subjekta vlasti. Često je dolazilo do potpune identifikacije građanina i političkih institucija. Isčezavao je strah i podanički element.

Napomena:

Bilo bi izvanredno važno naučno istražiti elemente političke kulture u minulim kolektivnim socijalnim akcijama u toku narodnooslobodilačke borbe, tj. u kojoj mjeri današnji nosioci socijalnih akcija imaju svoju sopstvenu svijest o utjecaju tradicije na današnju kulturu i politička ponašanja pojedinaca, grupa, institucija. Posebno o tome u kojoj mjeri su danas ujedinjeni (akcijski je ova pretpostavka tačna) elementi tradicionalnog podaništva sa savremenim institucionalizmom, obično sa pretjeranim institucionalizmom, sa svim vidovima birokratskih pritisaka i prinuda svih vrsta, koji siju kolektivni strah i kolektivnu nemoć nad onim malo hrabrim i nedovoljno ohrabrenim građanima, jučerašnjim podanicima, a koji danas ili sutra žele da budu ljudi.

NEPOSREDNA SAMOUPRAVNA SOCIJALISTIČKA DEMOKRACIJA I POLITIČKA KULTURA

4. Neposredna samoupravna socijalistička demokracija je transformacija političke revolucije u socijalnu revoluciju (podjela je uslovna a zasnovana na shvatanjima klasika marksizma). Ovaj model života (neposredna demokracija) ima ambiciju da postepeno potisne sve dosadašnje posredničke sisteme građanskog društva.

5. Ujedinjenom tradicionalnom podaništvu i birokratiziranom institucionalizmu suprotstavlja se neposredna (danas više posredovana a manje neposredovana) socijalistička samoupravna demokracija, koja hrabri poplašene i nedovoljno hrabre ljude.

6. Pretpostavka neposredne samoupravne socijalističke demokracije je hrabrost i odgovornost (demokracija je akt hrabrosti). Pretpostavka birokratiziranog institucionalizma je sasvim drugačija kultura: podaništvo, strah, nemoć, trpljenje i prepuštanje. Moćni socijalni sistemi u nesamoupravnim strukturama grade svoju moć na nemoći podanika (kao što i moćni religiozni sistemi i bog grade svoju moć na nemoći vjernika), a svoju hrabrost na pomanjkanju hrabrosti podanika, svoju manipulaciju i participaciju na odsustvu participacije građana (prije svega političke).

I obratno. Samoupravni participativni socijalistički sistem gradi svoju hrabrost na hrabrosti svih, svoju moć na društvenoj i individualnoj moći svih pojedinaca kao društvenih bića, svoju participaciju na svakodnevnom učešću svih u svim oblastima.

7. U podaničko-birokratskim strukturama egzistira poseban stil, posebna kultura: institucije manipuliraju ljudima, ljudi se prepuštaju institucijama. U samoupravnim kulturama ljudi žele i nastoje da manipuliraju institucijama. Ovdje su ljudi svjesni (ili postepeno postaju svjesni) da je grč historije uhvatio čovjeka i sabio ga u institucionalne sisteme i manipulira s njim. Sada čovjek želi da mijenja mjesta. Od objekta manipulacije on hoće da postane subjekt. Čovjek želi da manipulira stvarima, a manje ljudima, i da se tako sačuva opasnosti da postane opet objekat manipulacije u samoupravnim strukturama.

KARAKTER I STRUKTURA SOCIJALNE GRUPE I ELEMENTI PONAŠANJA I ODNOSA GRUPE

8. Kultura, vrijednosne orijentacije i politička ponašanja ljudi su u zavisnosti i od karaktera i strukture socijalne grupe kojoj pripadaju pojedinci (hipoteza). Ljudi određene kulture ne žele da stupaju u odnose (ako ne moraju, ako nisu na to prisiljeni) sa onim socijalnim silama čija je kultura i stil ponašanja suprotna njihovim. Postoje i funkcioniraju selektivni sistemi u čovjeku i njegovoj grupi koji determiniraju ponašanje, posebno političko ponašanje. Jednima pogoduju podaničko-nesamoupravna a drugima samoupravna struktura ponašanja, organizacije i života.

KONSTITUIRANJE I TESTIRANJE JEDNE HIPOTEZE

U jednom istraživanju završenom prije nekoliko godina (1962) testirao sam i sastavio ovu hipotezu: **svaka grupa determinira sadržaj i stil ponašanja i odnosa svojih članova. Građani neorganiziranih struktura (»amorfna masa«) i građani spontanih struktura (spontane grupe) su pretežno orijentirani prema organima držav**

ne vlasti, a racionalno-organizirane socijalne grupe su pretežno orijentirane prema samoupravnim strukturama. (Naravno, hipoteza se odnosi na jugoslavensku kulturu).*

U posmatranim lokalnim zajednicama postavljeno je slijedeće pitanje ispitanicima:

»Kada bi trebalo riješiti neki komunalni problem (zadovoljiti neku zajedničku potrebu) koji smatrate naročito važnim za vas i za druge građane, molimo vas da nam odgovorite kome bi se prvo obratili?»

Na postavljeno pitanje dobili smo slijedeće odgovore prikazane u posebnoj tabeli:

	Zboru birača ili mjesnom odboru (tada nisu postojale mjesne zajednice)	Narodnom odboru općine ili nekom njegovom organu	Ostalim organima	Ukupno*
Neorganizirani građani	(44,19)* 26	(28,17) 41	(27,65) 33	100
Spontano organizirani građani	(41,98) 49	(26,76) 20	(26,76) 26	95
Svjesno organizirani građani	(84,84) 96	(54,08) 48	(53,09) 48	192
Ukupno:	171	109	107	387
$X^2 = 19,89$ $P = 99\%$ $C = 0,9387$				

Kako se iz prezentirane tabele vidi naša hipoteza je verificirana. Stepenn svijesti i organiziranosti snažno determiniraju ponašanje socijalnih grupa i njenih članova. Ovdje je mjerena korelacija između stepena svijesti i organiziranosti i odnosa prema samoupravnim i državnim strukturama. Korelacija je veoma visoka, skoro kauzalna ($C = 0,9387$). Sa porastom svijesti i organiziranosti građana raste i jača komunikacija tih građana sa samoupravnim strukturama u oblasti rješavanja važnih zajedničkih problema i zadovoljavanja zajedničkih potreba.

I obratno. Građani nižeg stepena organiziranosti su orijentirani na državnu silu, manje na samoupravni model dogovaranja,

* Prostor nam ne dozvoljava da opišemo teorijsko-metodološki pristup klasifikaciji i mjerenja socijalnih struktura posmatranih sa stanovišta svijesti i organiziranosti.

* Ukupan broj ispitanika naveden u ovoj tabeli dobijen je odbacivanjem slučajeva sa obilježjem »nepoznato«, tako da taj broj predstavlja u ovom slučaju otpad iz uzorka.

* Cifre u zagradama označavaju teorijsku a van zagrada empirijsku frekvenciju.

Ako bi neorganizirane i manje svjesne strukture uslovno mogli podvesti pod pojam podaničkog mentaliteta i ako bi podanički mentalitet također uslovno mogli podvesti pod kategoriju »amorfna masa« onda je od izvanredne važnosti kategorije »političke kulture« i političkog ponašanja locirati i istraživati u određenim socijalnim situacijama. U našem slučaju podanički elementi se povjeravaju organima državne vlasti, a ne samoupravnim strukturama jer, vjerovatno više vjeruju vlasti a manje sebi, više vjeruju u vrijednost državne vlasti a manje u vrijednost samog čovjeka. U tom slučaju stoji vanredno složen i izvanredno human zadatak revolucije i samoupravnog socijalističkog društva da snažnije otvori i stimulira proces buđenja vlastite vrijednosti i vlastitog samopouzdanja čovjeka. O tome je u svoje vrijeme Marks pisao slijedeće:

»Čovjekovo osjećanje vlastite vrijednosti, slobodu, trebalo bi u grudima ovih ljudi tek probuditi. Samo ovo osjećanje, koje je s Grcima nestalo iz svijeta, a s hrišćanstvom se izgubilo u nebeskom plavetnilu, može iz društva opet stvoriti zajednicu za ostvarenje najviših ciljeva, tj. demokratsku državu« (K. Marks, Pismo Rugeu, Keln, maja 1843, Rani radovi, Strana 33).

DEMOKRACIJA KAO AKT HRABROSTI

9. Eto, i iz ovih razloga kako sam već napomenuo, bilo bi vrijedno pažnje u okviru političke kulture više istraživati naš tzv. podanički mentalitet, naslijeđen iz prošlosti. Uporedo sa ovim valjalo bi istraživati sistem pretjerane institucionalizacije koji takođe stimulira podaništvo i podanički element, pa i elemente podaničke kulture.

Kako sam već istakao Marks je upozoravao da bez čovjekovog osjećaja vlastite vrijednosti nema savremene demokracije, nema zajednice koja može ostvariti najviše ciljeve tj. nema savremene političke kulture i prave ljudske zajednice. Jugoslovenski samoupravni socijalistički sistem ima ambiciju da budi sopstvene vrijednosti kod čovjeka »koje je s Grcima nestalo iz svijesti«, da budi njegovo samopouzdanje, da ga hrabri, jer demokratija je akt hrabrosti. I obratno: samoupravni socijalistički sistem želi da obeshrabruje nesamoupravne birokratske strukture koje vrlo često grade svoju moć na nemoći čovjeka, svoju pamet na odricanju i podcjenjivanju pameti običnog čovjeka kao smrtnika.

Postavlja se pitanje da li će socijalistička demokratija biti više demokratija samo za hrabre ili i za manje hrabre ljude, tj. da li je ona samo za najhrabrije? Ako čovjek smatra da je nešto npr. na zboru birača nesavladivo, a u to se na primjer uvjeri više puta, onda valja nešto mijenjati i u samom čovjeku i u socijalnom sistemu.

Rezultati istraživanja do kojih sam došao pokazuju da su imali u toku revolucije masovnu, neposrednu, svakodnevnu permanentnu participaciju ljudi u političkim procesima. Društvo čiju situaciju imali smo neposredno poslije rata, a sada ima treću fazu — fazu političke i funkcionalne participacije sa elementima stagnacije. Bilo bi veoma korisno ako bi nauka istražila političku praksu procijenila determinate stagnacije u oblasti političke participacije u lokalnim zajednicama.

Neposredna socijalistička demokratija može da bude još p stupaćnija i otvorenija za manje hrabre ljude (a zatvorenijsa neprijatelje demokratije), jer dugo ćemo čekati da svi ljudi budu dovoljno toliko hrabri da bi mogli jurišati na nebo (Marks) odnosno na čvrst i okošćali birokratizirani institucionalni sistem.

10. Tim prije obzirom da nismo imali u svim krajevima današnje Jugoslavije formirano moderno građansko društvo sa kurioznim građanima i sa političkom kulturom kao neke druge evropske zemlje. Još uvijek politika, politička vlast, politička sfera uopšte u pojedinim strukturama i u svijesti nekih djeluju dosta otuđeno. Ljudi to primaju kao nešto strano, otuđeno, povremeno. Bilo bi interesantno istražiti u kojoj mjeri i koji građani i danas smatraju da je na primjer, vlast slična vatri: »nemoj blizu vatre — izgorećeš, opržićeš se, koštaće to. A, ako se opet mnogo otkloniš od vatre bit će ti hladno«. Pametnije je biti negde, ni blizu ni daleko — po mišljenju nekih — što dovodi do onih neodređenih situacija u političkoj sferi. Ima dosta građana koji uskaču u vatru, a ima i onih koji prema svojoj procjeni i koristi od nje izmiču ili joj se primiču, zavisno od slučaja do slučaja.

11. Ako je socijalna revolucija permanentna revolucija (u Marksovom smislu riječi), onda se pretpostavlja da će se građani stalno družiti sa svojom politikom, da će stalno u nju uskakati kako bi obezbijedili dominaciju društvene sfere, sfere neposrednih i **neposredovanih** ljudskih odnosa. To je cilj našeg socijalističkog društva.

VELIKI SOCIJALNI SISTEMI I PARTICIPACIJA

12. Želio bih ove moje misli o političkoj participaciji i političkoj kulturi da dovedem u vezu sa jednom drugom socijalnom pojavom — sa velikim socijalnim i tehničkim sistemima. Savremeno društvo teži velikim socijalnim i tehničkim cjelinama integrisanim u velike sisteme. To nije sporno, to je imperativ savremene društvene podjele rada kao osnovnog zakona socijalnog grupisanja (Marks). Postavlja se pitanje kakav je u praksi odnos između velikih sistema i participacije građana, radnih ljudi.

Pojedini naši veliki socijalni sistemi ne prihvataju samoupravne vrline u onolikoj mjeri koliko bi mogli da ih prihvate. Postoje i djeluju neke socijalne sile, neki mehanizmi koji svjesno ili nesvjesno (recimao nesvjesno), odbijaju sistem samoupravljanja od-

bijaju ga svojim unutarnjim bićem i svojim unutarnjim stavom. Krajnje je vrijeme da se socijalizam pozabavi tim problemima.

Rezultati istraživanja do kojih sam došao ukazuju da u zao-
stalim neurbaniziranim socijalnim sredinama egzistira visok ste-
pen participacije, iako i tu zapažamo elemente stagnacije. Iстина,
obično se radi o dosta »primitivnim« sistemima participacije i
potreba: most, škola, vodovod, elektrifikacija i sl.

Sa porastom stepena urbanizacije (a urbani sistemi su veliki
socijalni sistemi) stalno opada i samoupravna participacija. S
jedne strane organizovane snage ulažu napore ka privlačenju što
većeg broja građana u samoupravne strukture, a s druge strane,
konstituišu se strukture (vjerovatno spontano) i takvi sistemi
koji odbijaju građane od centra odlučivanja. Sta je tu po srijedi?
Nedostatak svijesti i organizovanosti, organizacije i menadžerstva,
manipulacije i sl? Ili su po srijedi neke druge socijalne sile koje
stalno destimuliraju participaciju u gradu? I, postoji li zbog toga
opasnost (iako se ja lično ograđujem od takvih shvatanja), da u
praksi, kako se ponegdje tvrdi, potvrđujemo da je socijalizam, pa
i samoupravni, idealan model, ali samo za primitivno, nerazvijeno
društvo.

Isto tako u trenutnim situacijama moderni i veliki tehnički
tehnološki sistemi kao što su elektrosistem, pošta, željeznica, ve-
lika udružena preduzeća i sl. pružaju jako male mogućnosti za
učestvovanje građana u odlučivanju i pored najbolje volje, želje
i napora. Svi pomenuti veliki sistemi konstituisani su kao posred-
nički, a znamo da socijalizam pretpostavlja što više neposredo-
vano izražavanje čovjeka.

Sistem socijalnog osiguranja, zajednice za obrazovanje, zavo-
di za osiguranje i reosiguranje, privredne komore i banke — to
su takođe veliki sistemi koji imaju najviše sredstava, a ipak nisu
do sada uspjeli da razviju participaciju građana. To nas navodi na
odbacivanje dosta uprošćene hipoteze po kojoj samoupravljanje
raste uporedo sa porastom materijalne osnove (materijalna sred-
stva i samoupravljanje imaju dosta složeniju interakciju).

U cjelini posmatrano može se reći da savremeni urbani i teh-
nološko-tehnički sistemi pretpostavljaju, nameću i traže jedan
viši nivo kulture i viši i savremeniji sistem participacije i po
formi i po sadržini. A to nisu do sada pokazali veliki tehnički
sistemi. Moderni građanin, inženjer, proizvođač, poljoprivrednik-
kooperant, glumac, student traže da podjednako učestvuju u od-
lučivanju (ili makar da pokušaju, da stalno pokušavaju da odlu-
čuju) od mikro do globalnog društva — od ulice i pločnika do
spoljne politike, do finansiranja kulture, sadržaja umjetnosti i
njene funkcije u društvu. Zasada je veliki broj sfera rezervisan
(stvarno) za neke druge centre odlučivanja. Sjetimo se samo po-
slednjih diskusija i devijantne prakse povodom amandmana XV
Ustava. Izgleda da su pojedine strukture i snage jedva čekale i
jednu zakonsku tj. pravnu mogućnost da još više potisnu sisteme
samoupravnog odlučivanja.

Na kraju zalažem se za naučno istraživanje odnosa između sistema političke participacije radnih ljudi i velikih tehničkih proizvodnih sistema.

TEORIJSKO-HIPOTETIČNI OKVIR ISTRAŽIVANJA TAKOZVANE »POLITIČKE KULTURE«

13. Fenomen takozvane »političke kulture« je neophodno locirati i konceptualizirati zavisno od predmeta i cilja istraživanja i suštine same pojave (»političke kulture«). Usudujem se da iznesem moj utisak da u ovoj oblasti nismo još ni na početku. Ili smo na dosta nesigurnom teorijsko-metodološkom terenu.

14. Čini mi se da je neophodno političke fenomene uopšte, posebno fenomen koga je istraživao dr Pavle Novosel, locirati u ostale sisteme: u socijalne, političke, kulturne, teritorijalne i tehničko-funkcionalne sisteme.

Grubo skicirana šema istraživanja za sada bi se mogla prikazati na ovaj način:

1. Socijalna stvarnost:

- a) sistem potreba društva
- b) stvarne mogućnosti društva (odnos stvarnih i normativnih mogućnosti)
- c) sistem vrijednosti društva
- d) percepcija ciljeva i zadatka društva
- e) sistemi odlučivanja i participacije građana
- f) socijalne prepreke društva
 - stvarne prepreke
 - percepcija prepreka

2. Politička ponašanja građana:

- a) sistem aktivnosti građana (npr. političke aktivnosti)
- b) sistem uticaja građana (na centre političke moći i vlasti)
- c) stepen aktivnosti i uticaja građana
- d) modeli aktivnosti i uticaja građana

15. Kao posebne intervenirajuće varijable mogu se uzeti u obzir slijedeće socijalne situacije:

— odnos socijalnog pokreta, participacije i političke kulture.

Generalno pitanje moglo bi se ovako formulirati: kada socijalni pokret stimulira, a kada destimulira određene modele ponašanja građana i elemente kulture;

— politička participacija i politička kultura u

a) fazi razaranja starih socijalnih i političkih struktura, specijalno starih političkih institucija;

b) u ranim i poznijim fazama izgradnje, konstituiranja i funkcioniranja novostvorenih političkih struktura i institucija;

c) u fazi prerastanja političke u socijalnu revoluciju.

Hipoteza: socijalni politički pokret ne stimuliraju podjednako socijalnu i političku participaciju. Postoje posebne interakcije između socijalnog pokreta i socijalne participacije i političkog pokreta i političke participacije, pa prema tome i političke kulture:

SOCIJALNI POKRET:	— socijalna participacija	KULTURA
	— politička participacija	
POLITIČKI POKRET:	— socijalna participacija	KULTURA
	— politička participacija	